

Tomasz Bajwoluk

ZMIANY W STRUKTURZE TKANKI MIEJSKIEJ MAŁYCH MIAST – STUDIA WYBRANYCH PRZYPADKÓW W OBSZARZE METROPOLITALNYM KRAKOWA

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie zmian zachodzących w przestrzeni tkanki miejskiej wybranych małych miast, a także ich wpływu na wzrost atrakcyjności przestrzeni miejskiej.

Interesujące staje się zachowanie lub poszukiwanie nowych, zróżnicowanych kierunków rozwoju w oparciu o istniejące lub nowo kreowane funkcje mające wpływ na przestrzeń i formę miasta.

W ostatnich latach w małych miastach nastąpiły znaczące zmiany w strukturze tkanki miejskiej. Jest to związane z rozwojem i przemianami struktury funkcjonalno-przestrzennej, a także z możliwością pozyskiwania funduszy unijnych na nowe inwestycje. Pozwoliło to w wielu przypadkach na uzupełnienie braków w infrastrukturze technicznej i stopniowe podnoszenie jakości przestrzeni miejskiej oparte o realizację nowych obiektów i odnowę najbardziej atrakcyjnych przestrzeni miejskich.

W konsekwencji wprowadzanych zmian ośrodki miejskie dostały szansę na wzrost konkurencyjności w oparciu o indywidualne cechy i lokalne uwarunkowania.

Staneły także przed problemami związanymi ze zmianami dotychczasowego charakteru, wielkości i funkcji, co przyczynia się do tworzenia nowego wizerunku miasta, jego przestrzeni i wzrostu zainteresowania nowych inwestorów.

Słowa kluczowe: małe miasta, struktura przestrzenna, forma, lokalne uwarunkowania, przemiany.

1. Wstęp

Integracja z Unią Europejską w małych miastach stała się impulsem do przemian ich struktury. To nowe otwarcie było szansą na uzupełnienie braków w szeroko rozumianej infrastrukturze. Przez wiele lat stagnacji umiejętne korzystanie z unijnych funduszy dało możliwość podniesienia jakości przestrzeni miejskiej, a także tworzenia i poszukiwania nowych pomysłów na rozwój miast.

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań, dotyczących zmian zachodzących w przestrzeni tkanki miejskiej¹ wybranych małych miast, a także ich wpływu na wzrost atrakcyjności przestrzeni miejskiej.

Zakresem badań objęto strukturę przestrzenną trzech wybranych ośrodków miejskich w obszarze metropolitalnym Krakowa, Krzeszowic, Skawiny i Niepołomic.

Badania oparto na przeprowadzonych własnych analizach urbanistycznych struktury funkcjonalno-przestrzennej, dostępnych materiałach i opracowaniach planistycznych, wykonanej dokumentacji fotograficznej oraz analizie wybranych pozycji literatury związanej z podjętym tematem. W analizie urbanistycznej wzięto pod uwagę sposób użytkowania terenu, rodzaj i formę zabudowy, relacje funkcjonalne i kompozycyjne oraz dostępność i powiązania komunikacyjne.

Problemy przemian małych miast poruszane są w wielu pozycjach literatury. Wynika to m.in. z aktualności tematu i dynamiki zachodzących procesów w ostatnich latach. Poruszane zagadnienia mają także charakter interdyscyplinarny i wielowątkowy, wynikający z powiązania sfery przestrzennej z rozwojem gospodarczym i demograficznym (Golinowska 2010). Wśród prac dotyczących kształtowania przestrzeni małego miasta można wymienić monografie B. Bartkiewicz (1999) i D. Kłosek-Kozłowskiej (2007). Relacje kompozycyjne i przestrzenne w obszarach miast omawia m.in. K. Wejhert (1984), W. Kosiński (2000). Istotne dla tematu są opracowania dotyczące rewitalizacji obszarów i fragmentów miast mające wpływ m.in. na podnoszenie jakości przestrzeni publicznych (Gasidło 1998; Lessaer 2012). Tem są także prace dotyczące zasad zrównoważonego rozwoju miast, dające pogląd na złożoność zagadnień dotyczących kształtowania współczesnego środowiska miejskiego (Kowalewski 2006; Schneider-Skalska 2012). Źródłem informacji były także dostępne opracowania planistyczne – *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego* oraz studialne – *Program rewitalizacji obszarów miejskich Krzeszowic...; Raport o stanie zagospodarowania województwa małopolskiego 2010; Strategia rozwoju województwa małopolskiego...; Strategia rozwoju gminy Skawina...* (2013).

Ostatnie lata wskazały dwa zasadnicze kierunki podejmowanych działań w małych miastach.

Pierwszy dotyczył wyrównywania szans i uzupełniania od dawna planowanych zadań inwestycyjnych, drugi – to rozwój bardziej innowacyjnych funkcji dla przyszłości miasta, zapewniający szanse na nowe miejsca pracy, wzrost przychodów i konkurencyjności gminy i miasta w regionie oraz najbliższym otoczeniu. Obydwa kierunki dają możliwość stworzenia nowych perspektyw dla rozwoju miasta i zainteresowania potencjalnych inwestorów i mieszkańców.

Znaczna część podejmowanych inicjatyw dotyczy przede wszystkim uzupełnienia, rozbudowy i modernizacji infrastruktury technicznej. Są także działania

¹ Tkankę miejską autor traktuje jako strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta.

zmierzające do poprawy przestrzeni publicznych, w tym obszarów centralnych, zieleni, komunikacji i usług. W niektórych przypadkach zmiany dotyczą organizacji i przygotowania nowych terenów inwestycyjnych mających kluczowe znaczenie dla powstrzymania tendencji stagnacji gospodarczej i odpływu kapitału, a także migracji ludności do większych, bardziej konkurencyjnych ośrodków, wyjazdu młodych ludzi i starzenia się społeczności lokalnych. Te zagrożenia przewidywane od dawna i prognozowane przez wielu badaczy zajmujących się zagadnieniami demograficznymi i społecznymi wskazują na nowe wyzwania, którym mają sprostać ośrodki miejskie. Szczególnie małe miasta wydają się dzisiaj narażone na skutki zmian demograficznych, gdyż właśnie one w pierwszej kolejności będą podlegać konsekwencjom zachodzących zjawisk².

Z punktu widzenia zmian w strukturze tkanki miejskiej zapoczątkowanych w ostatnich latach wydaje się istotna właściwa strategia działań i dostosowanie ich z jednej strony do możliwości realizacyjnych w określonym czasie, a także do wyboru najbardziej korzystnych zadań dla rozwoju miasta. Perspektywiczna strategia rozwojowa małych miast winna być oparta na racjonalnych możliwościach realizacji poszczególnych zadań inwestycyjnych i przyszłych efektach ich przydatności dla funkcjonowania miasta.

Podjęmowane inicjatywy zmieniające strukturę funkcjonalno-przestrzenną muszą wynikać przede wszystkim z lokalnych uwarunkowań i potrzeb, a także przewidywać stopniowe tworzenie wzajemnie uzupełniających się zmian w przestrzeni i strukturze tkanki miejskiej. Wydaje się, że najbardziej pożądane są te działania, które z czasem powodują zjawisko synergii w skali rozwoju całego miasta i podnoszenia jakości jego przestrzeni.

Ma to istotny wpływ na konkurencyjność ośrodka miejskiego, a także na wzrost jego atrakcyjności.

Zmiany w tkance miejskiej, szczególnie te leżące w gestii samorządów dotyczące inwestycji miejskich, a także kształtowania przestrzeni publicznych winny stymulować stopniowo inwestycje prywatne, jako uzupełnienie działań podnoszących jakość przestrzeni wspólnych.

Obserwowane zmiany wskazują, że większość małych miast stara się wykorzystać szansę związaną z możliwością dofinansowania zewnętrznego, jednak wiele zależy od lokalnej społeczności, rynku pracy i podatności na dostosowanie się do zmieniających się uwarunkowań.

2. Kontekst lokalny – relacje z Krakowem

Zmiany w strukturze tkanki miejskiej mają miejsce w wielu ośrodkach miejskich. Ich dynamika uzależniona jest w dużym stopniu od lokalnych i regional-

² Zagadnienia zmian demograficznych porusza m.in. S. Golinowska (2010).

nych uwarunkowań, wynikających ze specyfiki miast, ich charakteru, położenia, tradycji, dziedzictwa kulturowego i warunków środowiska naturalnego.

Można więc przyjąć, że na rozwój i przemiany tkanki miejskiej mają wpływ bardzo zróżnicowane czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, które umiejętnie wykorzystane mogą stać się istotnym impulsem w tworzeniu atrakcyjnej przestrzeni miejskiej, a także mieć znaczenie przy określaniu kierunków pożądanej transformacji gospodarczej.

Jednym z istotnych czynników oddziałujących na małe miasta jest ich położenie w stosunku do większych ośrodków miejskich. Ma to kluczowy wpływ na rozwój takich miast, które z jednej strony żyją w cieniu większej aglomeracji, ale z drugiej stanowią atrakcyjną, czasami tańszą alternatywę inwestycyjną. Mogą również korzystać z wielu funkcji dużego miasta dając w zamian kameralną skalę urbanistyczną, kontakt z naturą i specyficzny klimat małego środowiska miejskiego. Pomimo bliskości dużego ośrodka małe miasta w jego sąsiedztwie zachowują swoją niezależność gospodarczą i przestrzenną³. Wzajemne relacje są pewnym kompromisem, a także mają charakter uzupełniających się nowych form urbanizacji⁴.

Jest zatem interesujące pokazanie zmian w strukturze tkanki miejskiej małych miast na przykładzie ośrodków będących pod wpływem większej aglomeracji miejskiej.

Do takich miast należą Krzeszowice, Skawina i Niepołomice – miasta położone w obszarze metropolitalnym Krakowa, w których w okresie ostatnich lat zaszły zmiany w strukturze przestrzennej w wyniku przemian społecznych, rewitalizacji przestrzeni publicznych i działań samych lokalnych społeczności. Liczne inicjatywy są wspierane środkami z funduszy europejskich, dającymi szansę na realizację zróżnicowanych zamierzeń inwestycyjnych.

Wybrane trzy ośrodki miejskie leżą w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa i położone są na atrakcyjnych kierunkach rozwoju przestrzennego miasta (rys. 1).

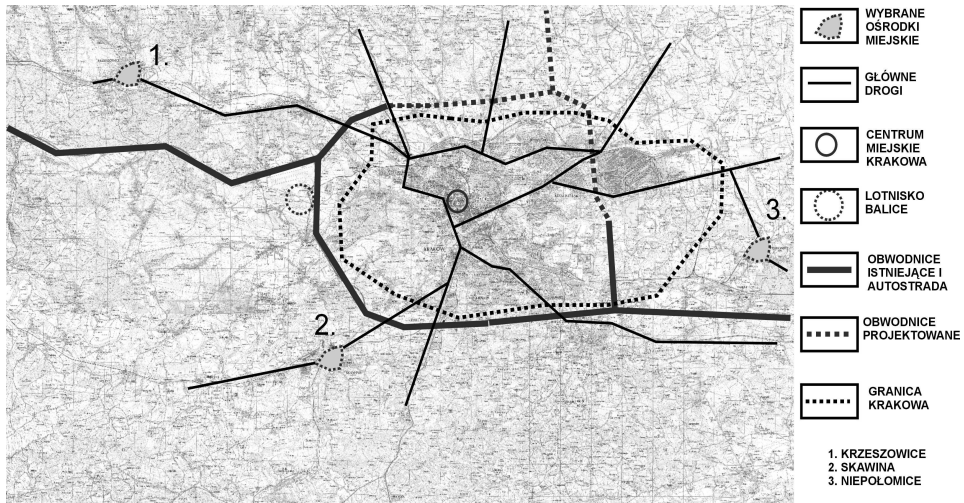
Krzeszowice zlokalizowane są na zachód od Krakowa przy trasie kolejowej i drogowej w kierunku Katowic, w dolinie rzeki Rudawy oraz Krzeszówki, a także w obszarze Jurajskich Parków Krajobrazowych⁵. Rejon ten stanowi popularny kierunek migracji z Krakowa, a miasto zachowało dawne tradycje

³ Autor ma na uwadze niezależny budżet, strategię i opracowania dotyczące rozwoju gospodarczego i przestrzennego, m.in. SUIKZP oraz MPZP wynikające z lokalnych uwarunkowań.

⁴ Część największych miast Polski ma formę metropolii, a więc ośrodków o dużym potencjale gospodarczym i rozwojowym mającym dzisiaj największy wpływ na przemiany i rozwój nie tylko danego regionu, ale także całego kraju. Do nich należy Kraków, w którego obszarze oddziaływania położone są wybrane ośrodki.

⁵ Miasto od północy otacza Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie, a od południa Tenczyński Park Krajobrazowy z licznymi użytkami leśnymi i trasami rowerowo-pieszymi.

uzdrowiskowe związane z odkrytymi i użytkowanymi do dzisiaj źródłami wód siarczanowych. Bliska odległość Krakowa (25 km), międzynarodowego lotniska w Balicach (13 km), dostępność autostrady A4 poprzez węzeł w Modlniczce, a także charakter architektury Krzeszowic z zachowanymi historycznymi obiektami i założeniami urbanistycznymi stanowi atrakcyjny ośrodek miejski w obszarze metropolitalnym Krakowa o interesujących relacjach kompozycyjnych.

Rys. 1. Schemat lokalizacji wybranych miast w obszarze metropolitalnym Krakowa

Źródło: opracowanie własne

Skawina usytuowana jest na południowy zachód w odległości 12 km od granic Krakowa na trasie w kierunku Zatora i Wadowic. Dawny handlowo-usługowy charakter miasta został zdominowany po II wojnie światowej przez lokalizację strategicznych w tamtych latach zakładów przemysłowych dających zatrudnienie okolicznym mieszkańcom. Do znaczących należały zakłady przemysłu spożywczego, elektrociepłownia i huta aluminium. Nie pozostało to bez wpływu na rozwój miasta, jego strukturę, a także bezpośrednie oddziaływanie na środowisko naturalne. Przyczyniło się to do terytorialnego rozwoju miasta, ale na wiele lat zmieniło je w ośrodek przemysłowy i mało atrakcyjne miejsce do zamieszkania, pomimo dogodnego położenia i relacji z Krakowem. Skawina leży blisko węzła autostrady A4 w Sidzinie, z Krakowem łączy ją droga z Zatora, przebiegająca przez samo centrum miasta. Alternatywne powiązania przez Libertów czy Tyniec są mało czytelne i w zasadzie niedostosowane do przejęcia dużego ruchu kołowego z rejonów podmiejskich. Pomimo istniejącej w Skawinie linii kolejowej w kierunku Wadowic jej rola jest zmarginalizowana z uwagi na małe zainteresowanie i brak inwestowania w tę przyjazną dla dojazdów podmiejskich formę komunikacji.

Podobny małomiasteczkowy charakter mają Niepołomice, położone 15 km na południowy wschód od granic Krakowa na dawnej trasie do Bochni – miasto o bogatej historii, będące dawną letnią rezydencją królewską. Atutem jest lokalizacja na skraju Puszczy Niepołomickiej, zachowanego wartościowego kompleksu leśnego, przyciągającego rzesze turystów i mieszkańców Krakowa. Zachowany układ urbanistyczny rynku z powiązaniem funkcjonalno-kompozycyjnymi z zamkiem, rynkiem, kościołem i kompleksem leśnym puszczy tworzy interesujący ciąg powiązań w mieście. Bliskie sąsiedztwo Bochni, Wieliczki i Krakowa jest atutem lokalizacji miasta, ale powiązania komunikacyjne przechodzą przez bardzo zurbanizowane obszary podmiejskie Krakowa. Pomimo zlokalizowanej w niedalekiej odległości autostrady A4 Niepołomice nie mają bezpośredniego dostępu do tej arterii, co w rozwijającej się strefie podmiejskiej nie zapewnia możliwości szybszego dostępu do Krakowa i rozwijającej się strefy przemysłowej miasta.

W okresie powojennym Niepołomice przez wiele lat pozostawały pod wpływem Nowej Huty i negatywnego oddziaływania kombinatu, co w znaczny sposób przyczyniało się do spowolnienia wzrostu tego ośrodka, a także chęci osiedlania się nowych mieszkańców. Od lat 90. ubiegłego wieku następuje jednak stopniowy proces rozwoju miasta i przekształcenie go w prężnie rozwijający się zespół miejski wykorzystujący atuty środowiska kulturowego i przyrodniczego, a także relacje z Krakowem przy zachowaniu swojej odrębności, dywersyfikując jednocześnie możliwości swojego utrzymania i rozwoju.

Przy rozwijającej się obecnie tkance miasta wydaje się niekorzystna decyzja o likwidacji dawnej linii kolejowej, która dzisiaj mogłaby uzupełniać dostępność komunikacyjną Niepołomic. Wzmocniłaby też konkurencyjność transportu publicznego, a także mogłaby stać się miejscem koncentracji usług i elementem integrującym miasto i strefę przemysłową.

3. Charakterystyka struktury przestrzennej

Wybrane ośrodki miejskie charakteryzują się zróżnicowaną strukturą przestrzenną wynikającą z lokalnych uwarunkowań rozwoju. W ostatnich latach miasta podlegały przemianom, a ich tkanka była odzwierciedleniem różnych wpływów i okresów rozwoju gospodarczego.

Obecnie uzyskują one szansę na przywrócenie świetności, a także nowej wizji rozwoju. Nadrabiają także zaległości w porządkowaniu struktury przestrzennej, w szczególności układu komunikacyjnego, przestrzeni publicznych i infrastruktury technicznej.

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Krzeszowic zachowała dawny układ urbanistyczny rynku stanowiącego do dzisiaj centralną przestrzeń publiczną miasta.

Jest ona kompozycyjnie powiązana z istniejącą częścią uzdrowską oraz zespołem zabytkowym parku z dominującym pałacem rodziny Potockich. Rejony północne i zachodnie zostały zdominowane przez zabudowę jednorodziną, a wschodnie i południowe poprzez powstałą w latach 70. ubiegłego wieku zabudowę wielorodzinną. Obszary wokół dworca kolejowego ze względu na położenie przy tranzytowej trasie do Katowic przejęły funkcje usługowo-handlowe i przemysłowe. Ostatnie lata doprowadziły również do wyraźnej ekspansji zabudowy jednorodzinnej od strony południowej dawnej wsi Tenczynek, która pomimo odrębności administracyjnej jest przestrzennie częścią miasta⁶. Przez Krzeszowice przepływa niewielki potok Krzeszówka, który w części centralnej został wykorzystany w kompozycji terenów zielonych w sąsiedztwie zespołu uzdrowskiego i parkowego. Przebiegające przez miasto trasy komunikacyjne do Katowic, Czatkowic i dalej w kierunku Paczółtowic stanowią przy obecnie dużym natężeniu ruchu kołowego znaczące obciążenie dla miasta powodujące nie tylko uciążliwości, ale także liczne konflikty funkcjonalne w tkance miejskiej⁷.

Układ urbanistyczny miasta Skawiny wykształcił się wokół dawnego rynku, którego dwu- i trzykondygnacyjna zabudowa podlegała wielu modernizacjom. Miasto rozwijało się w kierunku południowo-wschodnim z charakterystyczną zabudową jednorodziną zwartą w części centralnej, przechodząc stopniowo w strukturę wolnostojącą. Ze względu na przemysłowy charakter rejonów północno-zachodnich z lokalizacją huty aluminium i elektrowni oraz wielu mniejszych zakładów przemysłowych, miasto nie wykształciło czytelnych powiązań z Tyńcem i terenami naturalnej zieleni w dolinie Wisły.

Rejon południowy to zabudowa wielorodzinna, powstająca od lat 60. ubiegłego wieku, jako alternatywa dla mieszkańców Krakowa, ale przede wszystkim jako możliwość osiedlania się pracowników strefy przemysłowej. Miasto ma nieczytelny układ komunikacyjny, co nie sprzyja relacjom funkcjonalno-przestrzennym w ramach całego zespołu miejskiego. Przemieszana funkcjonalnie i formalnie zabudowa usytuowana jest także wzdłuż tras wylotowych w kierunku Krakowa, Libertowa, Kalwarii, Zatora i Tyńca. Brak powiązań kompozycyjnych pomiędzy strefą przemysłową, dworcem i strefą centralną, nie sprzyja integracji przestrzeni.

Do atrakcyjnych przestrzeni publicznych możemy zaliczyć rejon rynku i park stanowiący interesujący dobry początek odnowy tkanki miasta i zmiany jego wizerunku.

⁶ Tenczynek jest dawną wsią należącą do gminy Krzeszowice, obecnie mieszka w niej 3,5 tys. mieszkańców, głównie w zabudowie jednorodzinnej, w mniejszym stopniu zagrodowej. Jest również alternatywnym miejscem lokalizacji nowej zabudowy.

⁷ Czatkowice to rejon wydobywania kruszyw budowlanych z istniejących kamieniołomów. Wiąże się to także z nasileniem ciężkiego ruchu kołowego i ograniczonymi możliwościami rozwoju Krzeszowic w kierunku północnym.

Niepołomice także zachowały urbanistyczny układ dawnego rynku, stanowiącego obecnie centralną przestrzeń publiczną miasta. Zabudowa tej części to w większości budynki mieszkalno-usługowe o zróżnicowanej wysokości i formie architektonicznej. W bezpośrednim sąsiedztwie rynku przeważa zabudowa jednorodzinna o zwartym charakterze z uwagi na niewielkie powierzchnie działek. Strefa centralna, oprócz obiektów zabytkowych (zamku, kościoła), wykształciła strefę handlowo-usługową od strony północno-wschodniej z placem targowym i drobnymi obiektami handlowymi.

Ostatnie lata to realizacja nowych zespołów zabudowy jednorodzinnej w rejonie puszczy od strony południowej i wschodniej oraz lokalizacja strefy przemysłowej od strony północnej, powiązanej komunikacyjnie z obwodnicą miasta wzdłuż dawnej linii kolejowej.

Zabudowa wielorodzinna występuje jedynie w formie szczątkowej w północnej części miasta, nie wykazując tendencji dalszej kontynuacji. Pomimo bliskiego sąsiedztwa rzeki Wisły, miasto nie jest związane bezpośrednio z rzeką i nie wykorzystuje tego atrakcyjnego sąsiedztwa. Powiązania komunikacyjne z Krakowem oparte są na jednym moście przez rzekę, co w znacznym stopniu ogranicza dostępność rozwijających się rejonów przemysłowych miasta.

4. Przemiany tkanki miejskiej

W ostatnich latach we wszystkich wybranych ośrodkach nastąpiły istotne zmiany w obszarze tkanki miejskiej⁸.

Ich główne kierunki dotyczyły:

- zmian w obrębie obszarów centralnych oraz rynków z najbliższym otoczeniem,
- obszarów zieleni publicznej towarzyszącej obiektom i zespołom zabudowy,
- zmian w obszarach istniejącej zabudowy mieszkaniowej w formie uzupełnień i przebudowy, leżącej przede wszystkim w gestii prywatnych inwestorów,
- przekształceń dawnych terenów przemysłowych, ich modernizacji, rozbudowy lub zmian charakteru i specyfiki,
- modernizacji i rozbudowy układu komunikacyjnego związanej ze wzrostem natężenia ruchu i uciążliwości, a także dostosowaniu się do przemian miasta i rozwoju całej strefy podmiejskiej Krakowa,

⁸ W wybranych ośrodkach miejskich autor prowadził analizy struktury funkcjonalno-przestrzennej (użytkowania terenu, struktury zabudowy, układu komunikacyjnego i relacji kompozycyjnych), które pozwoliły m.in. na określenie głównych kierunków przemian tkanki miejskiej, jakości przestrzeni i konieczności zachowania i wykorzystania indywidualnych wartości miejsc.

- poszukiwania nowych terenów pod lokalizację stref przemysłowych i usługowych o zróżnicowanym programie i wielkości w ramach istniejących struktur lub jako wydzielone zewnętrzne enklawy,
- znacznej ekspansji nowej zabudowy mieszkaniowej, szczególnie jednorodzinnej i rezydencjonalnej,
- realizacji punktowych zamierzeń inwestycyjnych w ramach usług publicznych, rekreacyjnych, sportu, ochrony zdrowia i oświaty,
- ekspansji na tereny otwarte nowych funkcji związanych z rozwojem przestrzennym i rozproszeniem się zabudowy.

Miasta wykazały różny stopień przemian, ale zmieniające się uwarunkowania społeczno-gospodarcze zapoczątkowały proces zmian w strukturze przestrzennej, który jest w trakcie realizacji.

Oprócz działań punktowych i realizacji poszczególnych zamierzeń inwestycyjnych interesujące wydaje się całościowe spojrzenie na kierunki rozwoju i przemian poszczególnych ośrodków miejskich i ich wpływu na jakość życia.

W przypadku Krzeszowic z pewnością zmiany w obrębie centrum, rewitalizacja rynku, modernizacja obiektów uzdrowiska, uporządkowanie terenów zielonych na styku z parkiem i wzdłuż potoku Krzeszówka, stanowią ważny element przywracania atrakcyjności tego rejonu (fot. 1). Wydaje się jednak, że miasto nie wykorzystało jeszcze w pełni potencjału tych zmian i kontynuacji dalszych przemian w kierunku północnym i południowym oraz czytelnym powiązaniu z zespołami mieszkaniowymi we wschodniej części miasta. Strefa przy dworcu kolejowym od strony trasy na Katowice i Tenczynek wymaga również jakościowych zmian struktury zagospodarowania.

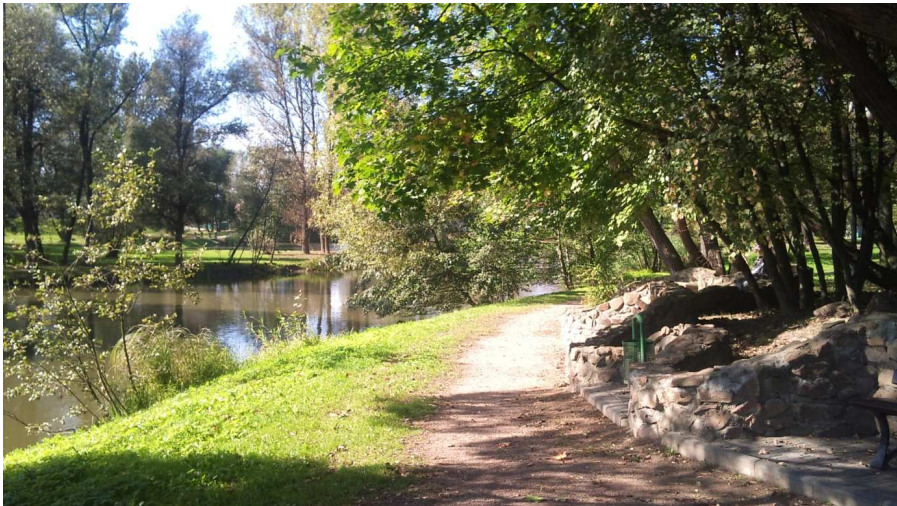

Fot. 1. Krzeszowice – fragment wschodniej części rynku po rewitalizacji.
Uzupełnienia wymaga eksponowana północna pierzeja rynku

fot. T. Bajwoluk (2013)

Istotnym elementem układu urbanistycznego jest park i pałac, który po odnowie może odegrać w przyszłości znaczącą rolę dla funkcjonowania centralnej części miasta. W ostatnich latach nastąpiła rozbudowa sąsiadującej od południa z miastem wsi Tenczynek, która z punktu widzenia przestrzennego jest kompozycyjnie powiązana z Krzeszowicami. Rozwój tej części wskazuje na konieczność zagospodarowania rejonu dworca, który może w przyszłości stać się załączkiem nowego centrum dla rozwijającego się organizmu miejskiego. Brak natomiast znaczących zmian układu komunikacyjnego miasta, szczególnie odciążenia trasy w kierunku Katowic stanowiącej w nowej sytuacji przestrzennej ważną kompozycyjnie i wizerunkowo arterię miasta, wymagającą odpowiedniego kształtowania jej otoczenia. Podejmowane zmiany w centrum powiązane z modernizacją części uzdrowskiej są istotne z punktu widzenia atrakcyjności przestrzeni miejskiej. Wymagają jednak w przyszłości szeregu dalszych zmian, które zintegrują całą przestrzeń rozwijającego się terytorialnie miasta.

Podobnie w Skawinie, najbardziej istotne zmiany dotyczą uporządkowania przestrzeni rynku, jego nowy wizerunek ma przyczynić się do tworzenia bardziej przyjaznej przestrzeni dla mieszkańców i integracji struktury miejskiej. Na uwagę zasługuje modernizacja parku miejskiego i możliwość włączenia go w przyszłości do systemu zieleni miejskiej (fot. 2).

Fot. 2. Skawina – fragment parku miejskiego w centrum miasta.
Rewitalizacja parku w znaczący sposób podniosła atrakcyjność
tego miejsca i jego otoczenia

fot. T. Bajwoluk (2013)

W strukturze miasta utrzymano strefy przemysłowe, stanowiące podstawę rozwoju. Ulegają one stałej modernizacji, a powstające nowe zamierzenia inwestycyjne w tym rejonie, ze względu na duży potencjał Krakowa, mogą

stanowiąc interesujące funkcjonalnie rejony innowacyjnej przedsiębiorczości. Należy jednak brać pod uwagę skalę inwestycji w stosunku do wielkości miasta i relacje kompozycyjne z otoczeniem. W ostatnich latach następuje intensyfikacja zabudowy w kierunku Krakowa. Te nowe rejony atrakcyjne pod względem lokalizacji, dostępności i powiązania z autostradą wymagają szczególnego podejścia do zagadnień kompozycyjnych i określenia pewnej granicy pomiędzy Krakowem a Skawiną, która przy ekspansji zabudowy w strefie podmiejskiej może z czasem prowadzić do niekorzystnego złączenia się tych struktur.

Niepołomice w ostatnich latach najbardziej dynamicznie przekształcają swoją strukturę przestrzenną. Istotne zmiany zachodzą w strefie centralnej, a także wzdłuż drogi w kierunku Bochni z lokalizacją licznych obiektów handlowo-usługowych o dość przeciętnej formie architektonicznej. Przemiany zachodzą również w strefie podzamcza od strony wschodniej i dotyczą rozbudowy targowiska i lokalnego centrum handlowego. Na obrzeżach miasta powstają enklawy nowej zabudowy jednorodzinnej wolnostojącej i szeregowej.

Do strategicznych decyzji należy lokalizacja strefy przemysłowej od strony północnej, która staje się powoli dominującą w skali całego miasta. Pomimo zmian w przestrzeni, Niepołomice nie wytworzyły czytelnych powiązań pomiędzy nowymi enklawami zabudowy i nie wykorzystały funkcjonalnie i kompozycyjnie bliskiego sąsiedztwa rzeki Wisły.

Strefa przemysłowa zróżnicowana pod względem skali i formy architektonicznej obiektów nie tworzy czytelnej kompozycji urbanistycznej, wynika to z mało klarownej koncepcji układu komunikacyjnego w tej części miasta (fot. 3). Podejmowane decyzje przestrzenne wskazują na dynamicznie zachodzące procesy przemian tkanki miejskiej Niepołomic, z jednej strony z zachowaniem klimatu strefy centralnej, z drugiej szukaniu nowych miejsc pod lokalizację zróżnicowanej funkcjonalnie zabudowy handlowo-usługowej i przemysłowej. Działania te zmieniają dotychczasowy wizerunek miasta nawiązując w pewnym stopniu do kontynuacji przemysłowego charakteru wschodnich dzielnic Krakowa. Stanowią także przykład poszukiwań i tworzenia nowego charakteru małego miasta, dotychczas związanego z rekreacyjnym klimatem kompleksu leśnego Puszczy Niepołomickiej, a od paru lat prężnie rozwijającej się strefy przemysłowej przyciągającej nowe inwestycje stanowiące znaczący element w rozwoju gospodarczym miasta i gminy.

Do istotnych zmian należy lokalizacja nowych zespołów zabudowy mieszkaniowej. W dotychczasowej strukturze zabudowy pojawiają się zespoły zabudowy szeregowej o zwartym charakterze tworzące enklawy dominujące w przestrzeni, a także zabudowa rezydencjonalna o zróżnicowanej formie architektonicznej i stosunkowo dużych powierzchniach działek. Brak czytelnych powiązań pomiędzy poszczególnymi enklawami nowej i istniejącej zabudowy w konsekwencji nie sprzyja integracji struktury całego miasta.

Fot. 3. Niepołomice – zachodnia część strefy przemysłowej
fot. T. Bajwoluk (2013)

5. Podsumowanie i wnioski

Wybrane ośrodki miejskie wskazują na zmiany zachodzące w zróżnicowanych przestrzeniach w strukturze tkanki miejskiej w ostatnich latach.

Cechą wspólną miast jest ich położenie w obszarze metropolitalnym Krakowa, a także zbliżona wielkość⁹. To odniesienie daje możliwość oceny i analizy zachodzących procesów w przestrzeni miast będących w znacznym stopniu w obszarze oddziaływania dużego miasta.

Zmiany zachodzące w badanych ośrodkach w pewnym stopniu są charakterystyczne dla wielu podobnych w Polsce, oczywiście zastrzegając różnicę w specyfice i lokalnych uwarunkowaniach. Mogą one stanowić pewne odniesienie w planowanych kierunkach rozwoju i przekształceń małych miast w przyszłości. Skala wprowadzonych działań dotyczy z jednej strony jednostkowych inwestycji, z drugiej wspólnych przestrzeni. Charakterystycznym jest dynamiczny rozwój terenów mieszkaniowych, szczególnie o charakterze jednorodzinny.

⁹ Spośród wybranych miast, Skawina liczy ponad 20 tys. mieszkańców, jednak została celowo wybrana z uwagi na swój dawny zachowany małomiasteczkowy charakter. Na wzrost liczby mieszkańców miało wpływ bliskie sąsiedztwo Krakowa, ale przede wszystkim lokalizacja dużych zakładów przemysłowych w latach 60. ubiegłego wieku, które przyczyniły się do wzrostu liczby mieszkańców. To także wskazuje na znaczący wpływ decyzji budowy dużych zakładów na małe ośrodki miejskie i przekształcanie ich tkanki, przestrzennie zdominowanej przez strefę przemysłu. Krzeszowice mają około 12 tys., a Niepołomice 11 tys. mieszkańców (GUS).

Wynika to z preferencji zarówno dawnych mieszkańców, jak i decydujących się na osiedlenie. Działania w przestrzeniach publicznych dotyczą w większości stref centralnych, a więc rynków i placów, także zieleni, podnoszą w ten sposób jakość i atrakcyjność wewnętrznych przestrzeni, dając impuls do dalszych działań i inwestycji, także w sferze prywatnych własności. Decyzje dotyczące bardziej strategicznych działań w zakresie rewitalizacji dawnych terenów przemysłowych i lokalizacji nowych stref rozwoju gospodarczego wskazują na poszukiwania przyszłościowych dochodów miast i na chęć ściągnięcia kapitału oraz rozwoju usług towarzyszących. Te kierunki muszą być wprowadzane w bardzo zrównoważony sposób, gdyż z czasem mogą prowadzić do zniekształceń struktury przestrzennej, a także koncentracji ruchu i wzrostu uciążliwości dla mieszkańców.

Wydaje się że małe miasta tylko na podstawie przedstawionych tu studiów wybranych przypadków starały się wykorzystać możliwości nie tylko rozwoju gospodarczego, ale także zmian w obrębie przestrzeni publicznych i wizerunku. Z jednej strony preferowały rozwój nowych obszarów działalności gospodarczej (Niepołomice), z drugiej wykorzystanie istniejących uwarunkowań (Krzyszów – uzdrowisko), a także pewną kontynuację charakteru (Skawina – rozwój i unowocześnienie strefy przemysłowej).

Należy podkreślić dążenie do zmiany wizerunku, tak jak w przypadku Skawiny, z miasta zdominowanego przez uciążliwy przemysł w bardziej przyjazny ośrodek miejski z innowacyjną ofertą lokalizacji nowych inwestycji, a także zabudowy mieszkaniowej.

Te zmiany wynikają przede wszystkim z przekształceń tkanki miejskiej i w coraz większej świadomości władz i mieszkańców postrzegania miasta jako wspólnej przestrzeni, której forma ma istotny wpływ na jakość życia, a także na atrakcyjność i zainteresowanie nowych inwestorów. Zachodzące przemiany wskazują na dużą dynamikę procesu i konieczność dostosowania planowanych strategii rozwojowych do możliwości i charakteru poszczególnych ośrodków miejskich. Jest to ważne w małych miastach, które posiadają często unikalny charakter i klimat, stanowiący o potencjale tych ośrodków, szczególnie w otoczeniu dużych miast.

Przemiany małych miast związane z ich obecnym rozwojem wskazują na konieczność:

- zachowania charakteru, wartości i skali małych miast,
- poszukiwania nowych, zróżnicowanych kierunków rozwoju w oparciu o istniejące lokalne uwarunkowania środowiska naturalnego i kulturowego,
- nowo kreowane funkcje powinny wpisywać się integralnie w przestrzeń i formę miasta,
- należy dążyć do zachowania wartości kulturowych, które powinny stanowić naturalną ciągłość tożsamości miasta i starać się by proponowane zmiany stawały się podstawą do przywrócenia identyfikacji dawnych i nowych mieszkańców z miastem,

– najbardziej pożądane są te działania, które z czasem powodują zjawisko synergii w skali rozwoju całego miasta, konsekwentnie podnosząc jakość jego przestrzeni.

LITERATURA

- Bartkowicz B., 1999, *Problemy małych miast Polski południowej i ich aktualność*, Kraków.
- Gasidło K., 1998, *Problemy przekształceń terenów przemysłowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, 37, Gliwice.
- Golinowska S., 2010, *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*, dokument opracowany na zlecenie Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Kraków.
- Kłosek-Kozłowska D., 2007, *Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Kosiński W., 2000, *Aktywizacja turystyczna małych miast*, „Monografia”, 269, seria Architektura, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Kowalewski A.T., 2006, *Spoleczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery rozwoju zrównoważonego*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Lessaer S., 2012, *Rewitalizacja operacyjna w praktyce*, „Czasopismo Techniczne”, 12, 109 3-A/2012, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Schneider-Skalska G., 2012, *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe: społeczne – oszczędne – piękne*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego. Program rewitalizacji obszarów miejskich Krzeszowic na lata 2008–2015*, opracowanie firmy Inter Regio.
- Raport o stanie zagospodarowania województwa małopolskiego 2010*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Polityki Regionalnej, Kraków.
- Rocznik Statystyczny RP, 2010, GUS, rok LXX, Warszawa.
- Strategia rozwoju województwa małopolskiego na lata 2007–2013*.
- Strategia rozwoju gminy Skawina na lata 2014–2020*, 2013, Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji, Kraków.
- Wejhert K., 1984, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.

CHANGES IN THE STRUCTURE OF URBAN FABRIC OF SMALL TOWNS – CHOSEN CASES IN CRACOW METROPOLITAN AREA

Abstract: The purpose of this article is to present some changes which have occurred in urban fabric of chosen small towns in recent years, and their effect on the attractiveness of urban space. The changes are connected with the development and transformation of the functional and spatial structure of towns, and are accelerated by the European Union funds. First of all, the condition of infrastructure as well as the quality of urban space have been improved. New facilities have been built and the most attractive spaces have

been renovated. As a result of the changes that have taken place new opportunities have appeared for towns to become more competitive, basing on their individual features and local conditions. However, they are facing new problems connected with their new character, functions and bigger sizes. Also, a new image attracts other types of investors.

Key words: small towns, spatial structure, form, local conditioning, transformations, changes.

Dr inż. arch. Tomasz Bajwołuk
Katedra Budowy Miast, Instytut Projektowania Miast i Regionów
Wydział Architektury
Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki